

Forskningsmetodik & vetenskapsetik

*Professor Mats Fridlund
Aaltos Kandidatseminarium
15.9.2015*

Min målsättning idag

*Att **presentera** en översikt av allmänna **forskningsmetodologiska & vetenskapsteoretiska** begrepp och teorier,
samt diskutera **vetenskapsetiska** överväganden,
med förhoppningen att detta gör er **bättre rustade** för ert forskningsarbete.*

Vad är forskning?

- **Forskning** - kunskapsproduktion
  - Kunskapsproduktion med generaliserbara ambitioner som bidrar till en akademisk diskurs, “**teoretisk förankring**”
  - Måste uppfylla vetenskapssamhällets krav och normer
- **Traditionella distinktioner**
  - Grund**forskning** - utan tillämpning i åtanke
  - Tillämpad **forskning** - med tillämpning i åtanke
  - **Utvecklings**arbete – bidra till förändring med ny produkt/tjänst
    - Systematiskt utnyttjande av kunskap och nya idéer för att åstadkomma nya eller väsentligt förbättrade produkter, processer, system eller metoder
  - **FoU** – Forskning och Utveckling
  - **Utredning** – ta fram kunskapsunderlag (för beslut)

Forskningens former

- **Explorativa undersökningar**
  - Öppna frågor för att samla in information om nytt fenomen
  - Experiment, observationer
- **Deskriptiva undersökningar**
  - Beskrivande
  - Begränsad till någon/några aspekter av fenomen
- **Hypotesprövande (-genererande) undersökningar**
  - Test av antaganden härledda från teori om verkligheten
  - Test av samband: “**Om x så y**”
- **Förekommer ofta samtidigt i samma undersökning**

Vetenskapliga

Studieobjekt → Frågeställningar → Metoder

Vad är vår målsättning?

- Kunskap – välgrundade beslut
- Att **förklara** – positivistisk
- Att **förstå** – hermenutisk
- Att **förändra** – 'politisk'
- Att **förutsäga** – futuristisk

Vad kan vi undersöka i världen?

- Fakta & värderingar (existerande, möjliga & önskvärda)
- Objekt, subjekt, texter – ting, tankar, känslor

Hur kan och bör vi undersöka detta?

- Målsättningar: Deskriptiva (**är**) och normativa (**bör**) påståenden
- Förhållningssätt: Positivism (**förklaringar**) & hermeneutik (**förståelse**)
- Metoder: Kvantitativa (**mäta**) och kvalitativa (**tolka**) undersökningar

OBS! - En undersökning kan innehålla **olika** målsättningar, förhållningssätt & metoder!

Hur bedriva vetenskaplig kunskapsproduktion?

- **Vilken är din fråga?**
- **Vad vill du studera? Problemområde**
  - Fakta, värderingar, (ting)
- **Varför vill du ta fram kunskapen? Varför viktiga att besvara? Syfte?**
  - Förklara, förstå, förändra, förutsäga?
- **Vilken typ av kunskap vill du ta fram?**
  - Normativ eller deskriptiv (eller 'produktiv')?
  - Forskning, utveckling, utredning, (demonstration)
- **Vilket studieobjekt för att besvara frågan?**
  - Tankar, ting, känslor, handlingar, (strukturer)
- **Vilken typ av material/undersökning?**
  - Texter, talande, ting, tal
  - Explorativ, deskriptiv, hypotesprövande, hypotesgenererande
- **Vilka centrala byggstenar?**
  - Begrepp, hypoteser, teorier
- **Vilken/vilka metoder?**
  - Kvantitativa, kvalitativa, (performativa)
- **Vilken typ av resultat/presentation?**

Grundläggande föreläsningar

Förgivettagna, bakomliggande, osynliga, oreflekterade

Vad är vetenskapsetik?

- Forskningsetik
- Vad är god vetenskap?

Vad är forskning?

- Svar - Information, data, empiri, fakta, **kunskap**
- Teknik - **Metod(er)**
- Social ordning - Ämnen & akademiska **discipliner**

Vad är vetenskapsteori?

- **Metavetenskap**: vetenskap om vetenskap
- Vetenskapsfilosofi
- Vetenskapsteori (vetenskapssociologi)

Åbo Akademi i Vasa. Foto: Arkiv/Lisen Julin

ÅA gav doktorsgrad för en plagierad text

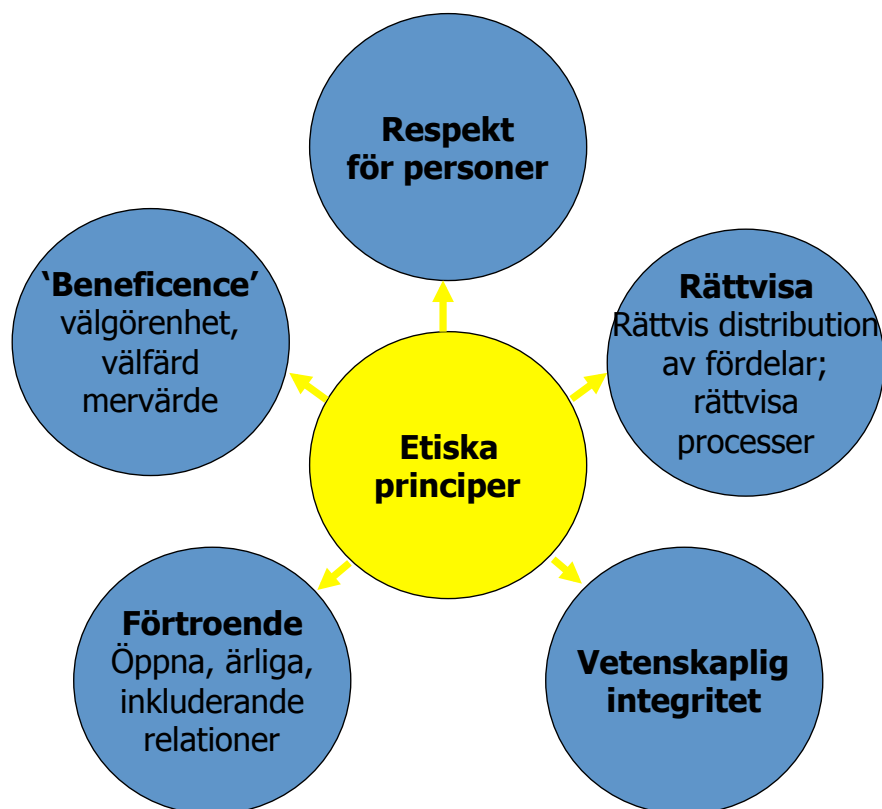
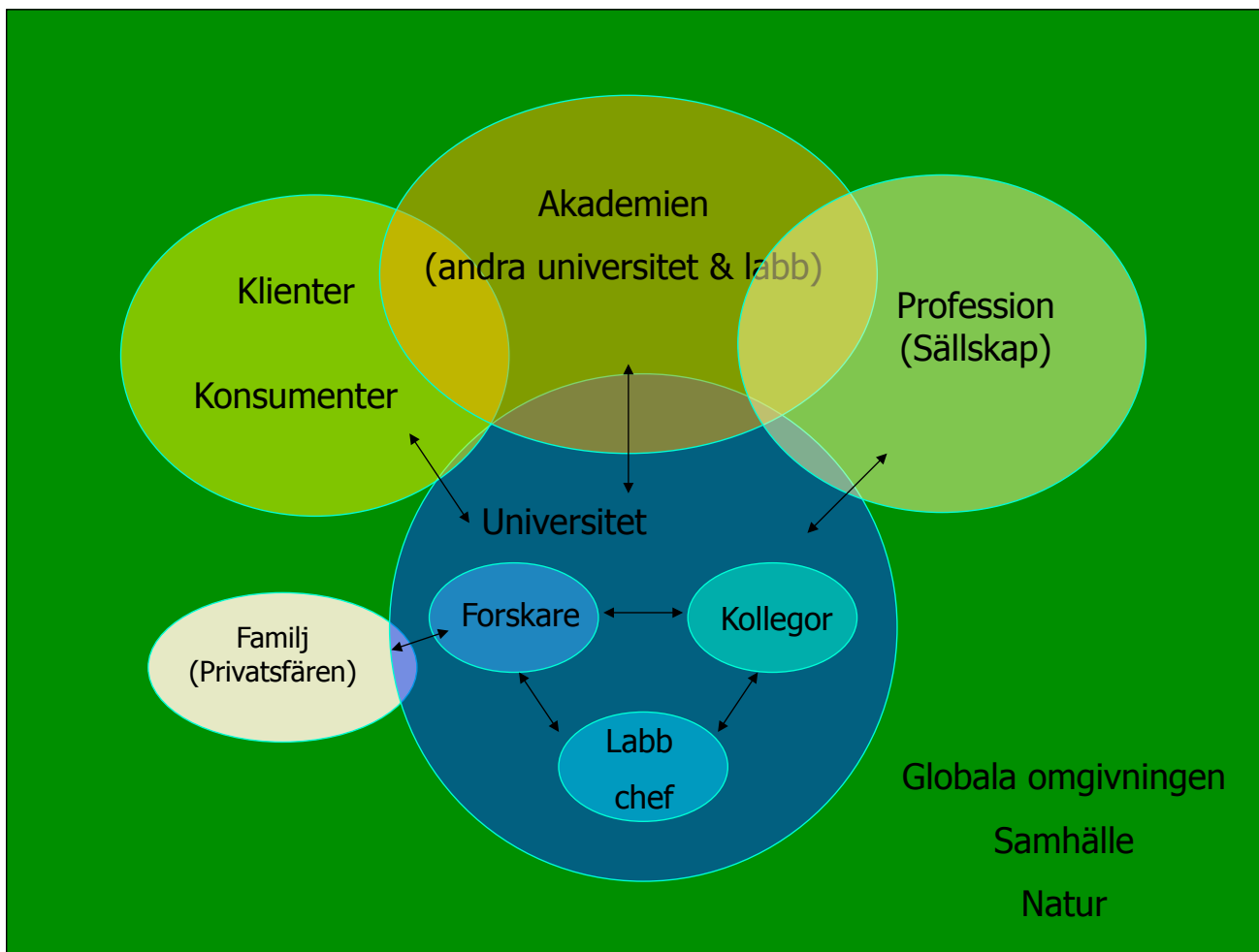
- Åbo Akademi skakas av en allvarlig plagiatskandal vid fakulteten för naturvetenskaper och teknik.

Vad är etik?

studiet av moraliska fenomen och föreställningar, av gammalt en gren av såväl filosofin som teologin. Etik och moral uppfattas ibland som synonymmer, men här avses med **moral människors praktiska handlande och därmed förbundna, inte alltid klart uttryckta värderingar**. En persons eller grupps moral visar sig i vad den gör eller underlåter att göra. Med etik avses **den teoretiska reflexionen över moralen och dess grund**. (*Nationalencyklopedin*)

Forskningsetik handlar om relationer

- Vetenskapare som praktiserande **professionella**
- Professionella vetenskapare som **anställda & anställdare/chefer**
- Professionella vetenskapare & deras **klienter**
- Professionella vetenskapare & större **samhället**

Efter Brewster Smith (2000)

Vetenskapens etiska normer - CUDOS

The mores of science possess a methodological rationale but they are binding, not only because they are procedurally efficient, but because they are believed right and good. They are moral as well as technical prescriptions. (Robert Merton, 1973)

Communalism – vetenskaplig kunskap bör vara tillgänglig för alla

Universalism – bedömningar enbart enligt vetenskapliga kriterier

Disinterestedness - enda motivationen är att bidra till ny kunskap

Originality – vetenskapliga resultat ska bidra med någonting nytt

Skepticism – fri att ständigt ifrågasätta & granska

13

Två huvudsakliga etiker – plikt & nytta

- **Deontologisk etik** – **plikt**etik (Gr. *deon*=plikt)
  - Om universella moraliska principer och skyldigheter gentemot andra
  - Några handlingar inherent rätt/fel – oavsett konsekvenser
    - Ljuga, stjäla, döda
- **Utilitaristisk etik** – **nytt**oetik eller konsekvensetik
  - Handlingars konsekvenser värderas med **cost-benefit** analys
  - En handling är rätt endast om den leder till större goda än dåliga konsekvenser

14

Exempel: Djurförsök

Deontologisk etik:

moraliskt fel för att djur kan inte ge medgivande

Utilitaristisk etik :

etiskt godtagbart trots djurs lidande då det leder till (större) fördelar för människor

Vetenskapsetik - god forskningspraktik

1. Säg **sanningen**
  2. **Stjäl inte** resultat
  3. Rapportera resultat **öppet**
  4. **Redovisa** intressen
  5. **Undersök** dina grundantaganden
  6. Forska på ett **ordnat sätt**
  7. Gör **ingen skada**
  8. Var **rättvis** när du bedömer andras forskning
- Ärlighet**
- Öppenhet**
- Ordningsamhet**
- Hänsynsfullhet**
- Opartiskhet**

Forskningsetiska dilemman i uppsatsskrivande

Tre huvudsakliga områden

- **Fusk & plagiarism**
- Problem i relationen mellan **handledare** & student
- Etiska aspekter av **datainsamling**, analys & presentation

17

Forskningsetiska dilemman: **fusk & plagiarism**

Forskningsfusk

- Avsiktlig fabrikation & felrapportering
- Plagiarism
- Falsifikation & manipulering av data
- Dubbelfinansiering & ohederlighet gentemot finansiärer

Avsteg från god praktik – slarv & misstag

- Inkompetens, oaktsamhet, dålig forskning
- Utan avsikt att missleda

Underminerar tilltro till forskning

Gör forskning mindre effektiv & pålitlig

18

Forskningsetiska dilemman: **fusk & plagiarism**

Relativt hög andel studenter har 'fuskat'

- Över 30 % i svensk undersökning
- Medvetet slarv med referenser, kopierat källor utan referenser eller utelämnat motstridiga resultat

Betydelsefulla faktorer

- Tidsbrist
- Engelska som arbetspråk
- Ojämliga arbetsinsatser i gemensamma uppsatsarbeten

19

Forskningsetiska dilemman: **handledarrelation**

Problem mellan handledare-student

- Utnyttjande, beroendeförhållande, samarbetssvårigheter
- Olika intressen: undervisning vs. forskning
- Påverka rättvis betygssättning
- Utomprofessionella relationer utanför undervisning

Handledare & student kan ha **dubbla roller**

- Lärare vs. forskare (forskningsledare)
- Student vs. 'forskare'
- Betyg kan komma i konflikt med betalning & karriär
- Hur studenters bidrag hanteras i fortsatt forskning

Forskningsetiska dilemman: 'farlig' empiri

Två typer av etik

- **Inom**vetenskaplig etik: forskningens kvalitet & forskarens integritet
- **Utom**vetenskaplig etik: hänsyn till forskningsobjekt & samhälle

Studenter ej göra studier som skulle kräva etisk prövning

Problem i samband med insamling av data

- Vistelser i fysiskt osäker eller socialt hotande miljö
- Beroenderelationer till informanter/intressenter
- Integritetskränkning, anonymisering, konfidentialitet

Problem i samband med presentation av data

- Integritetskränkning, anonymisering, konfidentialitet

21

Hur hantera etiska dilemman?

Vad du kan göra **innan** det sker

- Diskutera etiska situationer med kollegor du respekterar
- Lär hur du kan skydda dig mot oetiskt beteende
- Lär hur du agera när du möter oetiskt beteende

Vad du kan göra **när** det sker

- Kan du diskutera situationen med personen ifråga?
- Diskutera situationen med en vän/kollega/handledare
- Har ditt labb/institution etiskt stöd?
- Klaga muntligt eller skriftligt

22

Vad handlar forskningsetik om?

- **Etik handlar om svaren på frågorna**
  - Vad bör jag **arbeta** som en forskare?
  - Hur bör jag **leva** som en forskare?
- **Systematiska försök att besvara moraliska eller etiska frågor**
  - Etisk analys av forskningsetiska frågor
  - Etiska teorier/ideals tillämpning på vetenskap
  - Etisk codex for forskare
- Huvudområden för etiska resonemang om vetenskap och forskning

Syften/mål

vad är bra/dåligt?

Forskare

Restriktioner

Vad är (o)tillåtet?

Vetenskapliga gemenskapen

Prioriteringar

Vad är mer viktigt

Samhälle

Varför är forskningsetik viktigt?

1. Moraliska orsaker

- Forskare har åtaganden gentemot parter med intressen i forskningsresultaten (**finansierat ofta av statliga/ skatte-medel**)
- Misrepresentation, skada, obehag, bias, missplacerad lojalitet och intressekonflikter

2. Instrumentella orsaker

- Riskhantering (fysiska, psykologiska, sociala, ekonomiska & legala risker)
- Etikanalys som del av forskningens utvecklingsprocess

3. Pragmatiska orsaker

- Att ifrågasätta ens etiska position leder till att ifrågasätta ens syften, mål, motivationer och hur de skall uppnås

Grundläggande föreläsningar

Förgivettagna, bakomliggande, osynliga, oreflekterade

Vad är vetenskapsetik?

- Forskningsetik
- Vad är god vetenskap?

Vad är forskning?

- Svar - Information, data, empiri, fakta, **kunskap**
- Teknik - **Metod(er)**
- Social ordning - Ämnen & akademiska **discipliner**

Vad är vetenskapsteori?

- **Metavetenskap**: vetenskap om vetenskap
- Vetenskapsfilosofi
- Vetenskapsteori (vetenskapssociologi)

Vetenskapens världsbilder

- Två kunskapsteoretiska ståndpunkter
  - **Rationalism**: Den främsta källan till kunskap är förnuftet (logiskt/resonerande tänkande) **René Descartes**
  - **Empirism**: Den främsta källan till kunskap är sinnesobservationer & erfarenhet (observationer, sinnesdata) **John Locke**
- Två metoder för slutledning
  - **Deduktion** - logisk konsekvens
  - **Induktion** - generalisering

Forskningens byggstenar

Begrepp – Hypoteser – Teorier – Modeller

- **Begrepp (koncept)** – de minsta byggstenarna
  - ‘en eller flera relaterade bestämningar som betecknar en eller en grupp av företeelser’
  - Konstruerade (av forskare)
  - Bestämt idéinnehåll och begränsad räckvidd/omfång
  - **Variabel** – kvantifierbart (och manipulerbart) begrepp
- **Hypotes (antaganden)**
  - (orsaks-verkan) antagande/påstående om hur verkligheten förhåller sig
  - Kan verifieras / falsifieras – annars dålig hypotes

Forskningens byggstenar

Begrepp – Hypoteser – Teorier – Modeller

- **Teori**
  - Sammanhängande system av antaganden eller satser som förklarar existerande fakta om ett objekt/fenomen
- **Olika teorier i olika vetenskaper**
  - Inom vissa naturvetenskaper existerar ‘en’ förenande teori
  - Natvet teori består av **generella lagar av kausal natur**
  - Humanvetenskaper ett **spektra** av olika komplementära, begränsade eller motsatta teorier
  - Studieobjekten har olika kvantifierbarhet, mätbarhet, stabilitet
- **Modell**
  - en förenklad/begränsad teori, ‘**boxar och pilar**’

Finns det **en** metod för forskning?

- **En vetenskap** eller olika likvärdiga vetenskaper?

- Naturvetenskap
- Ekonomisk vetenskap
- Beteendevetenskap
- Samhällsvetenskap
- Humanvetenskap
- Kulturvetenskap

There is only one science,
physics:
Everything else
is **social work.**

James Watson in 1994.

- **Olika studieobjekt**

- Stabilt & oföränderligt **vs.** ständig förändring
- Enkelt **vs.** Komplex
- Kvantifierbart, mätbart **vs.** ej mätbart

Kvalitativ & kvantitativ metod

- Helt olika vetenskapsteoretiska antaganden

- **Kvalitativ** metod

- **Induktiv** syn på teori-metod sambandet
- Vill **förstå** verkligheten - såsom personerna själva upplever den
- Företräder (oftast) en **konstruktivistisk** ståndpunkt
  - Den kulturella verkligheten skapas i samspel mellan flera olika aktörer

- **Kvantitativ** metod

- **Deduktiv** syn på teori-metod sambandet
- Vill **förklara** – den fysiska & sociala världen (mänskligt beteende)
- Företräder en **objektivistisk** ståndpunkt
  - Den kulturella verkligheten finns "där ute" och åtskild från de som är inbegripna i konstruktionen av den

Grundläggande föreställningar

Förgivettagna, bakomliggande, osynliga, oreflekterade

Vad är vetenskapsetik?

- Forskningsetik
- Vad är god vetenskap?

Vad är forskning?

- Svar - Information, data, empiri, fakta, **kunskap**
- Teknik - **Metod(er)**
- Social ordning - Ämnen & akademiska **discipliner**

Vad är vetenskapsteori?

- **Metavetenskap**: vetenskap om vetenskap
- Vetenskapsfilosofi
- Vetenskapsteori (vetenskapssociologi)

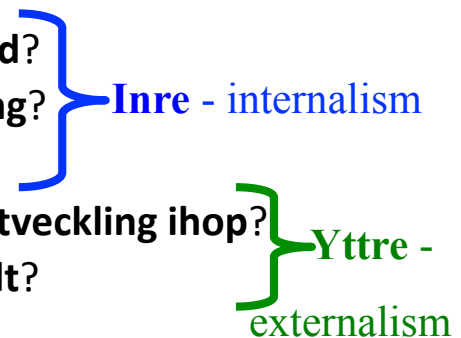

Vad är vetenskap? Den vardagliga bilden

- En systematisk aktivitet som ökar vår kunskap om naturen/världen
- Styrts av **en** strikt vetenskaplig metod
- Olika vetenskapsmän kan **enas** om **sanning/en** om naturen

Vad är vetenskap? Den akademiska bilden

- **Vetenskapsteori:** Vetenskapligt studium av vetenskap
  - Exempel på frågeställningar
    - Hur är en vetenskaplig teori **uppbyggd**?
    - Vad innebär en vetenskaplig **förklaring**?
    - Vad är en vetenskaplig **metod**?
    - Hur hänger vetenskap och **samhällsutveckling ihop**?
    - Hur fungerar forskningsvärlden **socialt**?
  - Två perspektiv
    - **Normativt:** Hur **bör** vetenskapen vara?
    - **Deskriptivt:** Hur **är** vetenskapen (faktiskt)?
  - Central fråga
    - **Demarkationsproblemet:** Vad är **inte** vetenskap?
-

Den vetenskapliga metoden

- **Centrala metodfrågor**
  - Finns det **en universell metod** som garanterar att forskning resulterar i kunskap och till och med absolut sanning?
  - Hur **berättigas** kunskap (teorier) i förhållande till sinnesdata?

Två klassiska vägar till kunskap

- **Induktion:**
  - Slutsats från specifika observationer till generella lagar
- **Deduktion:**
  - Slutsats från generella lagar till **specifika förutsägelser/förklaringar**
- Exempel:
  - **Observation:** Solen gick upp i dag, i går, i förrgår, ...
  - **Induktion:** Solen går upp **varje dag (lag)**
  - **Deduktion:** Solen går upp **i morgon**

Vad är vetenskap? Vetenskapsteroretiska paradigmen

- 1.0 Vetenskap är att använda **induktion**
Sanningen närmas/ökas genom **induktion**
(Wienkretsen)

Positivism-realismparadigmet

- 1.1 Vetenskap är att använda **deduktion**
Sanningen närmas/ökas genom **falsifiering**
(Popper)

- 2.0 Vetenskap är att följa **paradigm** (Kuhn)
Sanning förändras med **paradigm**
Konstruktivism-relativismparadigmet

Logisk empirism

- Vetenskapen
  - studerar den **observerbara** verkligheten,
  - måste kunna **verifieras** (ej verifierbart = meningslöst)
- Vetenskapliga **teorier**
  - Universella lagar i ett teoretiskt språk
  - Korrespondensregler - kopplar lagar till förutsägelser
- **Verifikation**
  - **Teorier bekräftas induktivt** genom att förutsägelser slår in
  - Av två konkurrerande teorier väljer man den sannolikaste

Wienkretsens **positivism**

- Utveckla en **filosofisk förståelse** av vetenskapen
- **Syfte** att möjliggöra expansion av vetenskapliga världsbilden – i samhällsvetenskap (positivistisk)
- **Fokus** på vetenskapliga teorier
- En **teori** – koncentrerad sammanfattning av möjliga **observationer**
- En **strikt** vetenskaplig **metod** för att **skapa** teori
- Vetenskaplig **utveckling** – **utökning** av teorigivna observationers korrekthet, precision, antal & giltighet

Vetenskap 1.0: Logisk empirism

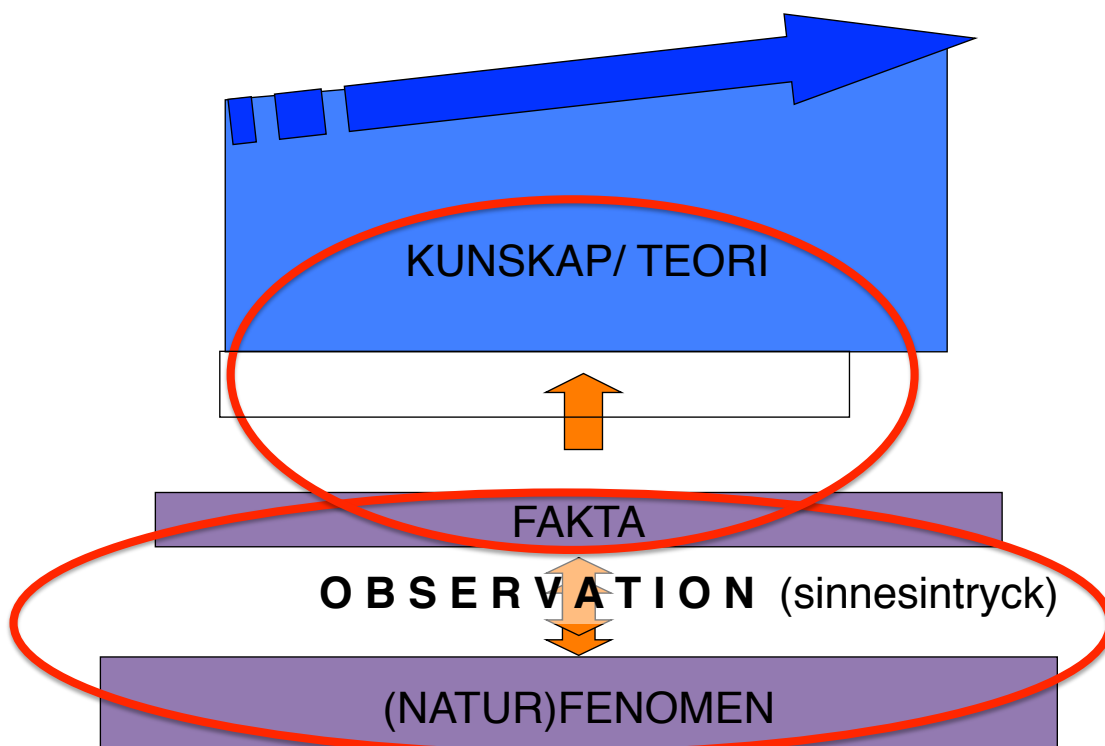
- a) fakta (faktiskt vetande) direkt givna via sinnena
- b) fakta oberoende av teorier
- c) pålitlig grund för vetenskap

b + c → teorier härleds induktivt från observerade fakta
= 'empirism' & 'logisk positivism': faktabaserade teorier

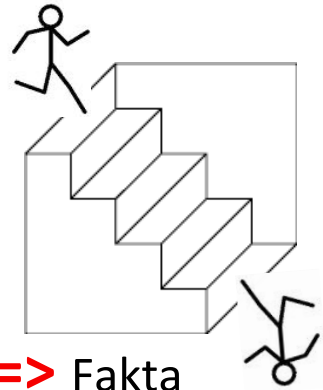
a → observation → Ett första problem

a, b, c → teorihärledning → Ett andra problem

Observation och framsteg

Observationsproblemet: faktas subjektivitet

- **Att se ngt $\neq$ Att uppfatta ngt**

Sinneserfarenhet + Tidigare erfarenheter $\Rightarrow$ Fakta

- **Bilder** på retina $\neq$ inre **sinnestillstånd**

– Hjärnan deltar $\Rightarrow$ **subjektivitet**

– Erfarenhet ej passivt registrerande, utan aktiv handling, en produktion av fakta

- **Fakta** inte neutrala & naturligt givna

– Beroende på kontext & kultur

41

Observationsproblemet: faktas subjektivitet

- Fakta **ges ej** direkt genom våra sinnen

– Fakta formas genom vår tidigare kunskap/teori

- Vår perception av verkligheten

aldrig förutsättningslös

- Den äger rum i enlighet med

t.ex. kulturellt bestämda antaganden

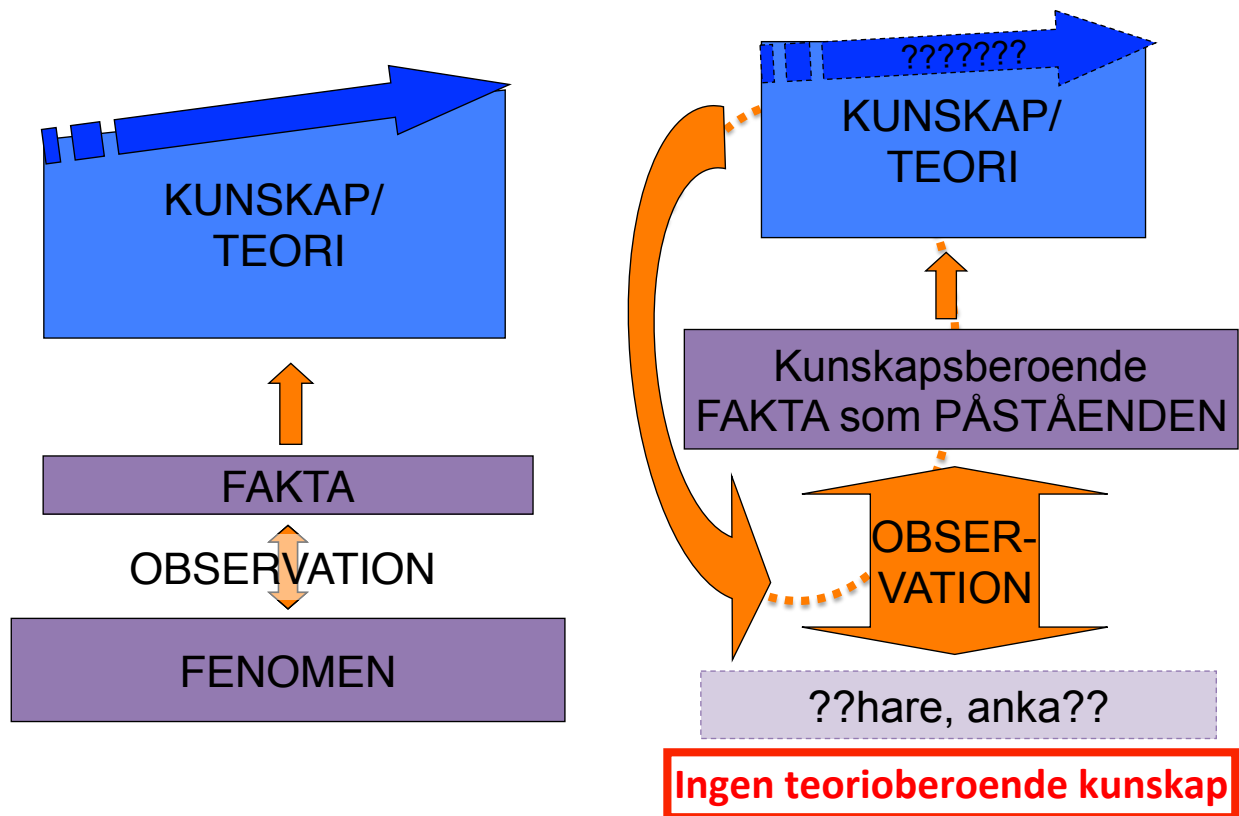
och **föreställningar**

- **Möjligheten** av teoriberoende observationer ger att det **ej** kan finnas en **helt säker grund** för vetenskaplig kunskap

- Faktas '**teoriimpregnering**'

Från faktabaserad till cirkulär teoribaserad modell: samband mellan teori-observation

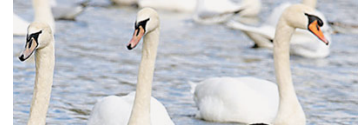

Härledningsproblemet: Induktion

- 'Induktionsproblemet'
- Induktion **ej logiskt giltig** slutledning
  - slutsatsen kan vara falsk trots att alla premisser är sanna
- Generalisering från **observerade** fall antas gälla **alla** fall
- Induktionsprincipen kan ej själv bevisas logiskt

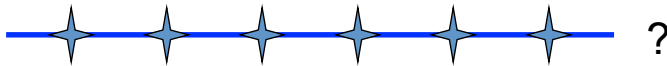
Härledningsproblemet: Induktion

- Logik II: **Induktion** = generaliseringar

- **Observationer:** vit svan₁ + vit svan₂
+ vit svan₃ + vit svan₄ + ... + vit svan_n
- **Teori:** (Alla) svanar är vita!

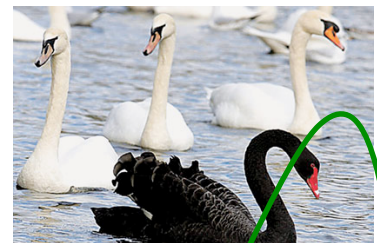
Observationer => teori => Fler observationer => stärker teori

45

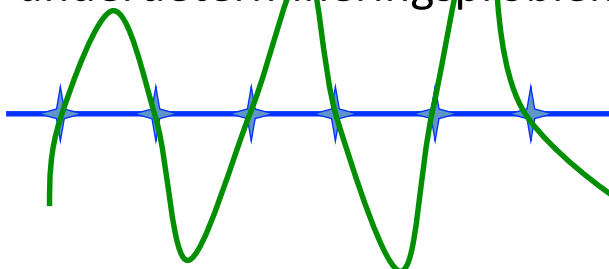
Härledningsproblemet: Induktion

- **Problem:** Gå från ändligt antal fall till **universella** påståenden

- **Inget sätt att veta** ifall nästa svan är en svart eller grön? svan

- Begränsade fall kan passa ett **oändligt antal olika teorier** (kurvor) underdetermineringsproblemet & 'synonymproblemet'

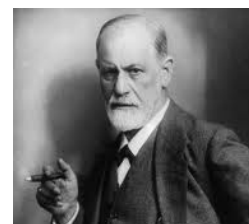
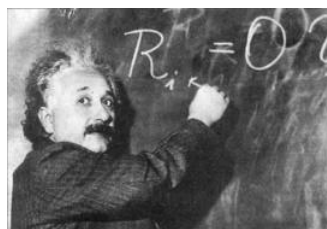
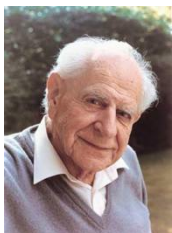
46

Wienkretsens teoriproblem

- Den osäkra vetenskapen
  - Omöjligt att helt säkert bevisa **induktiva teorier** baserade på observationer & fakta-påståenden
- **Sammanfattning** om fakta & teori :
  - Fakta kan ej observeras **oberoende** (av teorier)
  - Teorier kan ej konstrueras utav absolut **pålitliga fakta**

47

Nästa försök: Poppers falsifikationism

(1902-1994) Österrikisk-engelsk filosof

- **Motsatte** sig logiska positivismens **induktion**
  - Skillnaden mellan Einsteins teorier & Freuds och Marx teorier
  - Psykoanalysens modell av psyket kunde alltid försvaras
  - Det var omöjligt att bevisa att den var felaktig
- Skillnaden mellan **Vetenskap/Pseudovetenskap**
  - Demarkationsproblemet

48

Falsifikationismen & Popper

- Utveckla en **filosofisk förståelse** av vetenskapen
- **Syfte** att möjliggöra expansion av vetenskapliga världsbilden – i samhällsvetenskap (positivistisk)
- **Fokus** på vetenskapliga teorier
- En **teori** – (testbar) hypotes om samband
- **Ingen vetenskaplig metod** för att **skapa** teori
- **Strikt vetenskaplig metod** för att **utvärdera** teori
- Vetenskaplig **utveckling** – förbättra teories omfång av omfattade observationer ('imperialism')

49

Tack!